

bidegileak

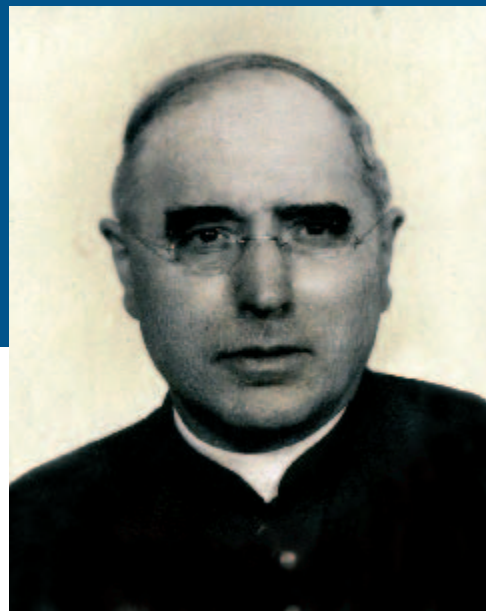
Gabirel Manterola (1890-1977)

Egilea:

ANDER MANTEROLA

Jaioterria

Gabirel Manterola Bizkaiko Zeanuri herrian jaio zen XIX. mendearen hondarrean, 1890eko martxoaren 18an. Florentino haren aitaren heriotza goiztiarra zela eta, ama, Nikolasa Urigoitia, alargun eta hiru semeak —Felipe, Txomin eta Gabriel— umezurtz gelditu ziren. Hala bada, Gabrielelek —berak Gabirel euskal izena erabiliko zuen gero idatzietan—, gazteena ere bazen eta, ia ez zuen aita ezagutu ere egin, sei urtekoa zela hil zelako. Gabirelen —aurre-rantzean hola izendatuko dugu geuk ere— familia Zeanuriko plazakoa zen, Arregie deritzan auzunekoa; eta plazan, Estankoa izena zuen etxekoa.

Gabirel Manterola Urigoitia (1890-1977)

Zeanuriko herria gaur den baino handiagoa zen biztanlez orduko sasoiari: 2.500 lagun inguru izango zituen. Eta horietarik zati bat, herriko burgesiatxoa, «Plazea» deritzan herri-gunean edo behealde horretan bizi zen, errepidearen alde bietan. Herria plazatarrez eta baserritarrez osotua zegoen: «plazatarrak» zeritzan beheko eta «baserritarrak» udal esparru zabal horretako beste auzoetako jendea.

Jaioterra, Zeanuriko plaza, 1980

Aldi hartan baserrietxeak narotsuak ziren, eta familia ugari izaten zuten gehienetan. Eta Zeanuri berez hiria ez bazen ere, plaza inguru horrek bazuen halako kale nortasun bat: plaza ondoan dendak zeuden —baziren bost edo sei—, aroztegiak, errementaria, zapataginak, baita medikua eta botikaria ere. Bertako tabernetan saltzen ziren egunkariak eta hango eskoletara etortzen ziren baserrietako neska-mutilak ere.

Zeanuriko plazari bizitasuna ematen zion beste lagungarri bat errepidea zen: Bilbotik Gasteizerako bide nagusia orduantxe indarra hartu berritan zegoen. Gabirel sortu eta hamar urtera, 1900ean, abian ipini zuten tranbia elektrikoa, «tximist-burdia» ere esaten ziotena, edo jendearen artean ezagunagoa zen «Arratiako tranbia». Tranbia horrek Zeanuritik Gasteizera zihoan autobusarekin bat egiten zuen eta hala, Bilbo eta Gasteiz hiri-buruak lotzen zituen errepide eta garraiobi-dearen erdigune suertatzen zen Zeanuri.

Bere etxea, *Estankoa*, eta Gasteizera zihoan autobusa. 1908

Haurtzaroa eta gaztaroa

Aitarik ia ezagutu ez arren, ondo ezagutu zuen aitita Tiburtzio Manterola (1826-1899). *Pakulas* zen ezizenez aitita, herri-bertsolari ezaguna orduko Arratian. Hori goitizeneri ezarri zioten herrian, estankoan pospoloak saltzen zituelako eta orduan, antza, «pospoloak» edo «mistoak» barik, «pakulak» esaten zitzaien horiei, gaztelaniaz *pajuelas*. Behar bada harengandik jaso zuen bertsozaletasuna eta geroago, idazle bihurtuta, oparo garatu zuen bertsozintzarako sena ere.

Anaiarik zaharrena argazkilaria izan zuen, Felipe Manterola. Oraintsuko denboretan hots eta ospe handia irabazi du haren argazki-lanak, batez ere etnografia aldetik duten balio paregabeagatik. Erakusketa handi batzuk ere egin dira argazkiokin azkeneko urteotan.

Bigarren anaia, Txomin, euskaltzalea ez eze, euskarazko idazlea ere izan zen. Orduko aldirikarrietan (*Euzkadi*, *Ekin*, etab.) argitaratu zituen hainbat kronika; *Euskal idazle* saria ere eman zioten, berri-emaile gisa egin zuen lanagatik.

Gabirelek lehenengo ikasketak herriko eskolan egin zituen. Maisu bakarrarekin 80 ume-tik gora egoten ei ziren orduan gelan. Juan Jose Gabiola izan zuen eskola-maisu. Gabirelek berak aitortu izan zidanez, ezagutu egin zuen «eraztunaren zigorra» ere, hau da, erdaraz egiteagatik eskola-umeek batak beste-ari eraztuna igaro eta egunaren amaieran

Mutikotan, eskumakoa bera, 1904

eraztun horren jabe gertatzen zenari eragozten zioten zigorra. Hamar-hamaika urtera arte egon zen herriko eskola horretan.

Gabirelen ume-denboran elizarako bokazio asko piztu zen Zeanurin, batzuk, fraidetzarako eta beste batzuk, abadetzarako; berak abadetzako bidea hautatu zuen. Osaba bat zeukan —amaren neba bera— Galdakaon abade eta 11 urte zituela harekin bizitzen joan zen, osabaren ardurapean Latin eta Humanitateak ikasteko. Hiru urte eman zituen guztira Galdakaon, osabarenean, 1902tik 1905era bitartekoak, hain zuzen.

Gasteizko Seminarioa

1905ean joan zen Gasteizko Seminarioa. Lehenengo hiru urteetan (1905-1908) Filosofia ikasi zuen eta denboraldi hori ostaturuz bizi izan zen hirian. Hurrengo bost urteak, berriz, Seminario barruan, barnetegian lez, eman zituen Teologia jorratzen. 1913ra arte iraun zuten haren Seminarioko ikasketok. Hala, Gasteizko abade-ikasketak burutzen zortzi urte egin zituen guztira: lehenik, Filosofiako hiru urteak eta ostean, Teologiako bost urteok. Emaitza ezin hobekak jadesi zituen goi-ikasketa horietan, ikasgai guztietan *meritissimus* (bikain) eman zioten eta.

Teologia ikasle, 1910

Abade egin berritan, 1914

Merezi du, zehar bidez baino ez bada ere, Gabirelen irakasleetariko batzuk aipatzea, oso ezagunak baitziren: don Mateo Mujika, geroagogarrenean gotzain izan zena, luzaro izan zuen irakasle; don Pedro Mentxaka, mungiarra, orduko denboran teologo handia izanikoa, baita don Liborio Aspiazu ere, entzute handikoa berau ere garai hartan. Ezin esan barik utzi genezake don Zakarias Bizkarrara, Comillas-etik etorria eta geroago *Katoliko Ekintzarako* gotzain izan zena Madrilan.

Haren ikaskideen artean ere badira ospe handia izatera heldu ziren batzuk. Don Jose Migel Barandiaran, esaterako, bera baino

kurtso bat atzeragokoa izan zen, Seminario-ra beranduago sartu baitzen, eta Don Manuel Lekuona herri literatura gaietan aditu eta eragile handia izango zena.

Gabirelek, ikasketak amaitu ondoren, gazteegia zelako urtebetean itxaron behar izan zuen abade egin zezaten. Hala bada 1914an abadetu zen, garizumako kuarta-tenporetan. Meza berria Zeanurin eman zuen, 1914ko apirilaren 1ean, Ama Birjina Atsekabetuaren egunean.

Euskaltzale eta hizkuntzazale

Gasteizko Seminarioan euskarazko eskolarik ez zuten hartu ikasle denboran. Irakasleen aldetik izan zezaketen beharbada aholku edo laguntasunen bat. Dena dela, erraz pentsa daiteke orduko abadegai euskaldunen artean ere izango zirela euskal liburuen trukatzak edota euskarazko idatzien gaineko berri-emateak.

Abadegaion euskaltzaletasuna dela eta, funtsezko itauna hau dugu: gero *Jaungoiko Zale*

Isasiko Komentua, Eibar, 1914

elkartea bultzatuko zuten abade euskaltzale eta idazleok, zelan eskolatu ote ziren euskaran? Nondik ikasi zuten? Zein izan zuten iturri?

Ordurako erabat ezaguna zen R. M.ª de Azkue (1864-1951) abade eta euskaltzale handiaren izena. Bilbotik Bizkai osora eta harantzago ere Azkuek egiten zuen geriza luzea, zelan ez zen helduko, bada, Gasteizko Seminarioko abadegaien arteraino? Gabirelek, hark sortu zuen *Euskaltzale* aldizkaria (1898-99) ezagutzen bide zuen, artean bera gaztetxoa bazen ere, ezen aurrerago edo atzerago irakurri zituen hango lanak. Azkuek liburutxo batean bildu zituen ordura arte *Euskaltzalen*

argitaratutako idazlan mordoia, *Txirristadak* izenburuaz (Bilbao, 1898); Gabirelek bazuen liburu hori bere bibliotekan. *Ibaizabal* aldizkaria (1902-1903) ere hura ikasle zela argitaratu zuen Azkuek, eta jakina da ezagutzen zuena *Euskal Izkindea* (Bilbao, 1891) eta, zer esanik ez, haren *Diccionario vasco-español-francés* (1905) ere, beraren belaunaldiko eta osteko idazle guztien gidaliburu bihurtuko zen hiztegi ospetsua. Euskara kontuetan asko miresten zuen Gabirelek Azkue.

Domingo Agirre idazlea ere ez da ahazturik uztekoa. Haren eleberriak osorik irakurriak zituen: *Auñamendiko Lorea* (Bilbao, 1898),

Izarra Klubaren zelaian, Eibar, 1915. Abade taldean, eskumatarra lehenengoa, bera; hirugarrena, D. Mateo Mujika (gotzain egin aurretik) eta horren atzekoa, makurturik, D. Polikarpo Larrañaga

Kresala (Durango, 1906) eta *Garoa* (Durango, 1912). Eta aldizkarietan idatzi zituenak ere bai, ziurrenik: «Erromara joan-etorri bat», berbarako. Jose Manuel Etxeitaren eleberririak ere ezagunak ei zituen: *Josetxo* (Durango, 1909) eta *Jaioterri maitia* (Durango, 1910) —ezagun da gero *Jaungoiko Zalen* ere idatzi zuena idazle mundakarrak—.

Gabirelek, orduko enparauk bezala, gramatika bidez barik, irakurtze bidez landu zuen euskara. Hari horretatik joanda, esan beharra dago jatorriz eta etxetik zekarren euskararako zaletasunaz gainera, beste arrazoi batek ere lagundu ziola gure hizkuntzaz janztera: oro har hizkuntzetara zuen begikotasun handia. Aldi hartan batzuek, bizkorrenak zirenek, hizkuntzak ikastera jo izan zuten euren jakite-eremua zabaltzeko gogoz.

Latinaz gainera grekoa ere bazekien. Frantsesez ondo irakurtzen zuen, eta denborak garrenean itzuli ere asko egin zuen frantsesetik. Katalana ere ikasita zegoen. Vich-eko obispoa zen Torras i Bagés-en obra hurretik ezagutu zuen, eta Verdaguer-ren poesia ere irakurria zen oso. Italiara ere bazekien, irakurtzeko bestean gutxienez: Dante-ren *Divina Comedia*, esaterako, italieraz irakurria zuen. Ingelesa ostean ikasi zuen, erbestealdian; eta ingelesa azkenengo ikasi zuen hizkuntza izan bazen ere, berau izan zuen kanpo-hizkuntzetarik hurbilen, ondoen menderatu izan zuena.

Eibar (1914-1937)

Izendatze bakarra izan zuen Gasteizko Elizbarrutian abade egin berritan: Eibarko Isasiko monjen komentua. Gabirelen eginkizun zuzena, mojen kapilau izatea izan zen, zeregin mugatua berez, bera bezalako asmo handietako elizgizon gazte batentzat, behintzat.

Gauzak horrela, bete-betean murgildu zen Eibarko gizarte-bizitzan. Eibarren giro apartekoa zegoen garai hartan; bizitasun handiko hiria zen, bai herri mailan, bai eliza inguruko jardueretan ere. Parroko, Eugenio Urroz zegoen, historiagilea; Polikarpo Larrañaga, sindikatu katolikoetan buru-belarri sarturik zebilena ere, han zegoen koadjutore; baita Juan Kruz Ibargutxi ere, euskal idazle ezaguna.

Eibarren egin zituen 1914tik 1937ra bitarteko 22 urteok bere bizitzako emankorrenak izan ziran. Eraz dator hona gogoratzea Eibarren bera ezagutu zuten batzuen lekukotasuna. Hara zer dioskun idatziz Juan San Martin euskaltzainak, Gabirel hil eta ostetxoan (*Euskera*, 24 zenb., 1978, 417 or.):

Ume nintzala ezagutu neban Eibarren; 1914tik 1937ra arte bertako abade izan zanez. Gizon jatorra eta alaia zan, herri guztia lagun ebana. Gogoratzen naiz jakitun entzutea eukala eta orduko sozialisten zuzendariekaz hartuemon onez berba egiten ebala. Gure umetzaroan, don Gabrielelek eta Notxe abadiak, gorrien adiskide izatearen fama zeroien.

Isasiko Komentua eta *Escuela de Armería* eraikina, Eibar, 1920

Pedro Zelaia abade eibartarrak, Gabirel hil ondoren egindako gomutazko kronikan (*Eibar*, 194 zenb., 1977, 5 or.) hauxe idatzi zuen:

Gerra urtean (1914) guregana etorri arren, bizitz guztia, bere Eibar maitean, pake ereintza bat izan zan. Jakintsu zan, Don Gabriel, oso jakintsu. Era bardiñean, apal ta umill agertzen zan beti. Irriparra ezpañean kendu gabe. Danekin berbetan. Danen lagun ta zerbitzari. Danak ondo ikusten eben gure abade umill ta errikoia. [...] Eibarko liburutegirik onena bere etxean zegoan.

Jaungoiko Zale, hamabostekaria, 1916-1926

Jaungoiko Zale elkartea

ibarrera heldu eta batera sartu zen Gabirel Jaungoiko Zale elkartean. Eliz giroko elkarte hori urte bi aurrerago sortua izan zen, 1912an, eta Bizkaiko Zornotza herrian jarri zuten berorren egoitza.

Jaungoiko Zale erlijio-mugimendu euskalduna zen funtsean, euskalduna eta euskaltzalea. Baina mugimendu praktikoa zen, intelektuala baino: euskararen bidez dotrina irakatsi eta ebanjelioa zabaltzea helburutzat zuen mugimendua. Argi zuten euren zeregina ez zela euskara irakastea, euskaraz irakastea baizik:

Gu ez gatoz euskerea irakasten, ikasi dogun euskeraz idatzi eta egiten baiño:

euskeldunei euskeraz gora bidea irakasteko (Z. Arzubiaga, *Jaungoiko Zale*, I zenb., 1912).

Elkartek darabilen lema hau hizkuntzari lotua dago estuan: «euskeldunei euskeraz», baina elkartekideok sakonean beste ikurriz ezkutuago bat ere bazuten, Kardaberazengandik jaso. Honela zioen horrek: «Baina gure pobretxo on askoren animak salbatzeko, euskarak burua jasotzea Jainkoak nai du». (*Euskeraren Berri Onak*, 1761).

Jaungoiko Zale behetik gora gauzatutako erakundea izan zen: herrietako abadeak izan ziren eragile nagusi eta horiek jo zuten elizbarrutiko goi-erakundeetara, babes- eta diru-laguntza eske.

Jaungoiko Zale, azken
aldian, 1926-1932

Elkartek idazkari iraunkorra izan zuen bere ibilbide guztian: Zirilio Arzubiaga. Berau izan zen hasiera-hasierarik kargu horren ardura-duna eta elkartearen bultzatzaile handiena. Otxandion 1874an jaio, 1899an abadetu zen eta 1903tik aurrera Zornotzako parro-kian egon zen koadjutore.

Baziren elkarteari oso itsatsita zeuden elizgizon eta idazleak ere, euskal literaturan eza-gunak direnak eurok. Ondoko izenak aipa daitezke: Juan Bautista Eguskiza (1874), Lekeition zegoena *Lic. Precep.* legez 1904tik aurrera, eta euskaltzaina izan zena hastapenetik (1919); Juan Kruz Ibargutxi (1883), 1915etik aurrera Eibarren kapilau zegoena, eta Jose Antonio Oar-Arteta (1900), Ibarrangeluko koadjutorea.

Urteroko batzarren bidez zuzendu eta eza-gutarazten zen *Jaungoiko Zaleren* ekinbidea. Seigarren Batzar Nagusian (1917) izendatu zuten Gabirel Manterola elkartearen artez-

karitzarako eta bederatzigarrenean (1920), Lemoan bildu zirenean elkarteko abadeak, Gabirelek egin zuen batzarreko berbaldia, hurrengo gaiari buruzkoa: «Euskeldunei euskeraz». Geroagogarrean, 1933an, elkartearen zuzendari aukeratu zuten eta kargu horretan jarraitu zuen 1937ra arte. Horrek nahiko erakusten du Gabirelek elkartearen joan-etorrietan izan zuen partaidetza sendoa.

Jaungoiko Zaleren bazkideztaren neurria adierazteko, esan dezagun 1931 urtean 937 bazkide zituela, euretarik 384, abadeak (111 parroko) eta beste 553, laikoak («kistar lauak»). Elkartek Bizkaian izan zuen eraginik handiena, baina Gipuzkoa eta Arabako kideen multzoa ere ez da txikia: elkarkide horietatik 736 Bizkaikoak dira, 126 Gipuzkoakoak —Deba eta Leniz ibarretako hirietakoak gehientsuenak—, 39 Arabakoak, beste 10 Nafarroakoak eta, azkenez, beste 26 kanpokoak. Bazkide kopurua urterik urtera gorantz joan zen etengabe gerra etorri arte.

Jaungoiko Zale «bazkunaren» Batzar Nagusia, Zornotza, 1922. Jesarritakoen osteko ilaran bera, ezkerretara bigarrena

Jaungoiko Zale (1912-1931) eta Ekin (1932-1936) aldizkariak

Elkartearen helbururik sendoenetariko bat idatziz zabalkundea egitea izan zen hasieratik bertatik. Helburu horri begira, 1917an inprimategi berria erosi zuten eta Zornotzan kokatu. Tresna berri hori oinarrizko bilakatu zen elkartearen jardunean. Hala, *Jaungoiko Zale* aldizkariaren bidez herrietako abadeei Elizaren agiriak eta sermoigintzarako baliabi-

deak ematen zizkieten. Gabirelek berandua go esan zuen bezala: «Hauxe izan zan euskera hutsean lehenengo argitaratu izan zan erlijiozko aldizkaria».

Gero eta indar gehiago eta eragin zabalagoa hartuz joan zen aldizkaria, denborak aurrera egin ahala. Lehenengo urteetan (1912-1915) hilerokoa zen, eta 4 orrialde baino ez zituen; hurrengo hamar urteetan (1916-1926) hamabosterokoa izan zen, guztira 8 orrialde zituela, eta azken denboraldian (1926-1932)

Ekin astekaria, hastapenetan, 1932

Ekin, indartsuen, 1934

Ekin, desagertu aurretik, 1936

aldirokotasun berdina izan arren, 16 orrialde-ekin argitaratzen zuten. Guztira 412 zenbaki atera ziren eta euron edukia, ia osoan, dotrina-gaiek bete zuten.

Espanian Errepublikak nagusitu eta lasterrean, 1932an, pauso kualitatibo garrantzitsua egin zuen elkarrekin bere komunikabide-langintzan, *Ekin* asteroko aldizkaria ateraz. Aurre-ragoko urteetarik zetorkien horren asmoa, eta agertu ere hala egin zuten 1922 urteko Batzar Nagusian, eta 1929koan, berriro ere.

Euskarazko kazetaritzan aurrera egite handia izan zen *Ekin* aldizkariari abiaraztea, Bizkaiari zegokionez batez ere. Kontuan izan behar da Donostian 1921etik hasi eta 1936ra arte iraun zuen *Argia* asteroko indartsua argitaratzen zela.

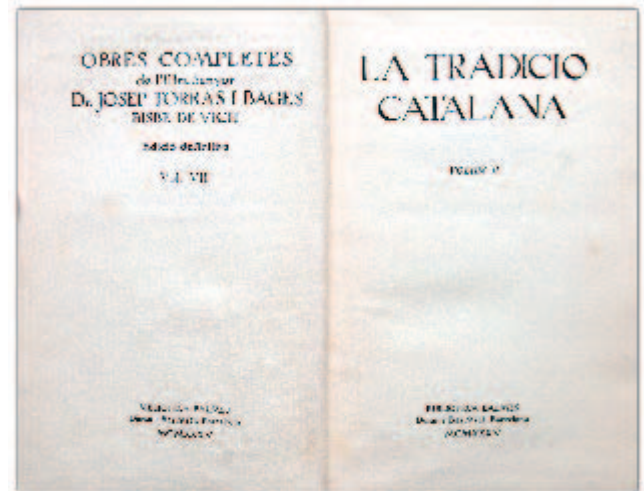
Gabirel bera izan zen astekari berri horren bultzagile nagusia, eta hor ere idazle oparoa izan zen. «Ekin» atzekoz aurrera irakurriz gero, «niké» egiten du, «garaipena» grekoz. Eta Gabirel goitzen horrezaz baliatu zen zenbait idazlanetan.

Aurreko aldizkaritik *Ekin*era etorri zen aldatetik handiena, laikoago bilakatzea izan zen. Aldizkari berria ez da elizgizonei bakarrik zuzendua izango; katoliko euskaldunen multzo zabalagora heltzeko asmo garbia dute; orduko egoerak eskatu ere halaxe egin zuten. Herrietako jendea hasi zen hor idazten. Tematika arloan ere, atek ireki egin

zituzten: eliz gaiez gainera, jazoerak, kirola eta egunerokotasuna duten beste gaiek ere lekua dute aldizkarian.

Ekinek atal-egitura hau izan zuen: «Kristau iritzia», «Elizaren dotrina», «Herrietako berriak» eta «Katoliko izparrak». Herrietako berriek osatuko dute txatalik handiena, eta bertan parte hartuko dute idazle berri eta gazte askok.

Guztira 211 zenbaki atera ziren eta gerrara arte kaleratu zuten, etenaldi labur bat tartean dela: 1934ko urritik 1935eko martxora bitartekoa. *Ekin*en azken alea 1936ko uztailaren 18koa da.

Torras i Bages Vich-eko apezpikuaren *La tradició catalana*: abade euskaltzaleen iturria

Gabirel Manterolaren idazlanak

Arlo bi bereiziko ditugu haren idazlangintzan: kazetagintza batetik, eta olerkaritza eta ipuingintza bestetik.

Idazle bezala, Gabirelek kazetaritza katolikoa jorratu zuela esan daiteke: lehenengo, *Jaungoiko Zalen* eta gero, *Ekinen*. Kazetari ugaria izan zen; egindako kazeta-artikulek pilo handia mamituko lukete, eurok bilduz gero. Lehenengo idatzia 1916an argitaratu zuen *Jaungoiko Zalen* eta aldizkariaren jardueran zenbat eta sartuago egon, orduan eta gehiago idazten hasi zen. Banan-banan zenbatu barik ere, baiezza daiteke 920 bat idazlan argitaratu zuela, gutxi gorabehera, *Jaungoiko Zalen* (1916-1931), eta beste 630 inguru *Ekinen* (1932-1936).

Kazetagintza generoko idazlanetan ezizenak erabili izan zituen gehienetan; goitizen bat baino gehiago erabili zuen, orduko euskal idazleen artean, eta geroagokoetan ere, ohi izan den moduan. Baliteke horietarik ezagunena *Gama* izatea. Ondo ohartuz gero, *Gama* izena ez da besterik, ezpada idazlearen benetakako izen-abizenen lehen silaben batzea, «Ga(birel) Ma(nterola)». Iritzi-idazlanak eta editorialak hori ezizenori erabilita izenpetu zituen.

Sarri ere sarri jarri zuen beste izengoiti bat *M.ªtar G.* dugu; gehien batean «Katoliko izparrak» deritzon sailean, baita itzulpen eta ipuin batzuetan ere. Apologetika gaiak erabiltzen zituenean, *G.* izenpe soila ezarri ohi zuen; hamaikatxo ipuin ere ezizen horrekin izenpetu zuen. *Gabirel*, ezer gehiago barik, jartzten zuen olerkietan batez ere, eta baita ebanjelioaren iruzkinetan ere. Inoiz *Urigoitia* ere bai, bere bigarren deitura.

Pentsaera

Badu idazlan bat, *Jaungoiko Zaletarren* pentsaera ondo argi islatzen duena, eta azken batean, bere kazetagintza-
ren barruko arrazoia ere erakusten duena: «Euskaldunei euskeraz» du izenburua (*Jaungoiko Zale*, 86-87 zenb.ak, 1917). Geroago, 1920an, Lemoan egin zen urteroko batzarrean hitzaldi bat egin zuen izenburu berorrekin, gai hori sakonago lantzen zuela. Kazeta-idatzi horretan, Gasteizko Elizbarrutian aspaldi hartuta, baina artean behar adinean bete barik zegoen asmo eta erabaki baten aldeko jarrera militantea erakutsi zuen elkarteak. Hauxe zen helburu hori, haien berbaz

Eskumatik ezkerrera, Aita Galdós (S. J.), Enrico Rosa (*La Civiltà Cattolica*), Jose Agirre (Donostiako Euskal Museoaren zuzendaria) eta Gabirel Manterola Isasiko Komentuan, Eibar, 1932

esanda: «Erdeldunai erderaz lez, euskeldunai euskeraz irakastea, bide-bidezko ta bear-bearezkoa da».

Jokabide hori, elkartearen ardura zuzen-legez, erlijio-esparrura eraman zuten: ebanjelioa eta dotrina euskaraz eskaini behar zizkieten herritar euskaldunei. Euskal hizkuntza defenditzeko jarrera irmo horren ostean, Kataluniako Vich-eko gotzaina izan zen Torras i Bagés-en (1845-1916) eragin arteza dago

Eibarko *San Andres* parrokiako abadeak, Eibar, 1936. Zutunik bera, ezkerretara bigarrena; eskumatara azkena, zutunik ere, J. K. Ibargutxi; erdian, jesarrita, Eugenio Urroz parrokoa eta horren ondoan, eskumatara, Polikarpo Larrañaga

(*La tradició catalana*, Bartzelona, 1905). Katalan hizkuntzaren aldeko mugimendu katolikoak bere pentsaera-zimendua idazle horren idatzietatik hartu zuen; eta apaiz euskaltzaleak ere zuhur eta adi egon zitzaizkion Kataluniako ibilbideari. Haren eragin sakona igartzzen zaio Gabireli bere jokabidean.

Erlijioa eta hizkuntza dela eta, hona hitzaldi horretan esandako ataltxo bat:

[...] Kristau ikastea gogoko bizitza, gogoko argi eta maitasuna dalarik, erro sakon eta sendoagoak zelan beteko ditu gizonaren biotzean, bere amaren altzoan laztan artean ikasi eban izketan azalduta baiño? Be-

raz euskaldunei, geure ele zar mamintsu, eztsitu ta zoragarrian, euskeraz, ez ete jake irakatsi bear? [...].

Arritzekoa da, euskaldun abadeak *Euskaldunei euskeraz* kristau ikastea irakasteko Bazkun bat sortu bearrean aurkitzea, arritzekoa ta baita lotsagarria. Eusko Errian kristau ikastea zabaltzeko bazkuna bear litzake, baiña zelan irakatsi aitatu bearrik eleuke izan bear.

Neu beintzat Bazkun onek pozez bete nindun, baita atsekabez bete be biotza, geure erri maite au onelako Bazkun baten bearrizanean aurkitzen zala gogalduta («Euskaldunei euskeraz», *Jaungoiko Zale*, 151 zenb., 1920).

Eliza eta gizartearen ikuspegia

Gabirel eliz eskubideen jagole zintzoa zen. Gizarte-gaietan bat zetorren J. B. Eguzkitzaren iritziarekin, horrek bere *Gizarte Auzian* (1935) garandu zituen ideiekin. Elizgizon euskaltzaleok ez zeuden kapitalaren alde; Pio XI.aren ikuspegi zabalarekin ados zeuden.

Ikusbide zabaleko gizona zen eta asko zekien Europa osoko egoeraz: Europako herrialde nagusietakoaz ez eze, herri txikiagokoaz ere bai. Behin baino sarriago idatzi zuen, esaterako, Txekoslovakia, Polonia, Irlanda eta orduan hain ezagun ez ziren beste urruneko herrialde batzuen gainean. Idatzietan agertu zuen jarra, borrokalariarena baino apologetarena dela esan behar da; idatziok gorpuzteko erabiltzen zituen argudioek bere jakiturian zuten oinarri.

Kazetagintza ugariaren sortzaile izateari gehitu behar zaio, Gabirelek aldi hartan irakurle-go handia ere izan zuela, batez ere Bizkaian.

Olerkari: *Goi-izpiak* poema bilduma, 1922

Landutako arloak

Bi aldizkari horietan emaitza franko utzi zuen Gabirelek: ale batzuetan, hiru eta lau idazlan ditu bereak. Hurrengo gai-arlo hauek landu zituen gehienbaten:

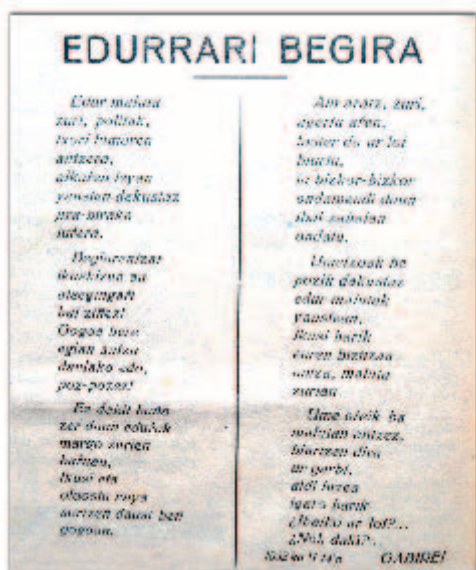
- Ebanjelioaren azalpena.
- Apologetika gaiak, «Au, ori ta bestea», «Naskaldija» eta «Zer edo zer» ataletan.
- Elizaren albisteak, edo bestela esanda, Elizaren kronika: «Katoliko izparrak» izan zuen zutabe-buru. Hauxe izango da eten barik Gabirelen zutaberik iraunkorrena, bai *Jaungoiko Zalen*, bai *Ekinen*.

Arlo horretaz idazteko informazioa behar zuen eta iturrietara jo, batez ere eliz albiste eta pentsaeretako agerkarietara. Urte latzak

ere baziren eta, ezer ganoraz idatziko bazuen, jakinaren gainean egon behar zuten Europako herrialde diferenteetako egoeraz: Mussoliniren Italiatz, Hitlerren Alemaniak, Frantziako Elizaren arazoez, eta abarrez. Beraz, asko irakurri behar zuten, hori beretzat hain irakurzale handia izanik, behaztopoa ez zen baina. Lehen esana dagoen moduan, aldizkari katolikoak izan zituen iturri nagusi, *L'Osservatore Romano*, *La Civiltà Cattolica*, *La vie intellectuelle*, *La Croix*, etab.

Herriotako egoerak-eta azalduaz gainera, hausnarketa, gogoeta ere egin ohi zuten: Elizaren jokabidea zein zen, zelako arazoak zituen, zer irtenbide ematen zien arazooi, etab. Hori guztiori Pio XI Aita Santuaren aldiak jazo zen, eta esan barik ere jakina da Aita Santu horri debozio itzela ziotena euskal elizgizonok.

Gabirel olerkari eta ipuingile

Hasiera-hasierarik olerkari erlijioso legez agertu zuen bere burua; olerki batzuk otoitz antzera ondu zituen. Alegiara, fabulara ere joko du besteetan.

1922an olerki guztiok bildu eta liburu bat moldatu zuen, *Goi-izpiak* izenburuduna. Liburu horrek 1916-1922 bitartean aldizkarian argitaratutako olerkien hautu bat eskaintzen du. Hitzaurrean ipini zuen ondoko esaldiak argitzen digu bere bertsozaintzaren muina:

Urretxindorrek abestutea oba litzake, baina oneik banakak diran artean eliza-txorien abesti apalak be entzun bearako (*Goi-izpiak*, «Irakurleari», 9. or.).

Azkenengo urteetaraino ekin zion erruz olerkiak taxutzeari. Olerkigintzan ari izatea jolastzat zuen. Sarri atsedena hartzeko idazten zuen olerki bat, gero argitaratuko ez bazuen ere. Eliz kantuetako hitzak euskaratzen ere jardun zuela gogoratu behar da bide batez, gerra aurreko aldi horretan, batez ere.

Ipuintxoak liburua argitara eman zuen 1929an. Euskarara moldaturiko testua dela esan daiteke, Schmid-en ipuinak euskaratu baitzitu, Legoldik Grimm anaienekin egin zuen

«Eduurrari begira» (Ekin, 1932)

antzera. Ume eta gaztetxoek zer irakurri eduki zezaten burutu zuen lan hori; helburu didaktikoaz, horretara. Bigarrenez argitaratu zen 1934an.

Santuen bizitza laburrak izenburutzat daraman liburua ere euskaraz atondu zuen Martin Oiarzabalekin batera. Bilbon argitaratu zen 1925ean *Editorial Vasca* delakoan eta *Año cristiano* zeritzanaren antzera eginikoa da. Gabirelek bizkaieraz eman zituen urtarrileko eta epailekoak, eta M. Oiarzabalek otsailekoak, gipuzkeraz.

Euskaltzain urgazlea eta saiogilea

Kazetagintzan eta bertso-gintzan erakutsi zuen grina eta maisutasuna ez ziren nolana hikoak izango, ezen Euskaltzaindia erakunde modura sortu zenean (1919), urgazle izendatu zuten lehenengotarik. Idazle legez bazuen, beraz, ospetxo ordurako. Askoz geroago, gerraoste ilunaren ondoren, euskara berriro loratzen hasi zenean, euskaltzain ohorezko izendatu zuen Euskaltzaindiak, Iruñean egindako bileran (1968-XII-4), Juan Kruz Ibargutxi eta Odon Apraizekin batera.

Euskaltzaindia gauzatu eta urte gutxi garrerenan, 1921ean, Azkuek Durangon eratu

Ipuingile: Schmid Ipuñak, 1929

Idazle: Santuen bizitza, 1925

Eibar, 1937ko apirilaren 24 eta 25eko bonbardaketen ostean

zituen *Lenengo Euskalegunetako Itzaldiak* izeneko jardunaldietan hizlari egon zen Gabirel, beste itzal handiko batzuen artean: R.M. Azkue, J. B. Eguzkitza, N. Ormaetxea, G. Lacombe, T. Aranzadi, J.M. Barandiaran eta berori, Gabirel Manterola, izan ziren kide eurotan. Handik gutxira hitzaldi guztiok, liburua egin da, argitaratu zituen Azkuek.

Aitzolek sortu izan zuen *Yakintza* (1933-1936) aldizkarian ere parte hartu zuen, azterlan batzuk idatziz: «Eusko-Yakintza ta elertia» (1933), eta «Agirre euskalzale» (1934).

Hizkera eta estilo ezaugarri bat edo beste

Gaiak garatu orduan, Gabirel idazle kontzeptualista dugu: ideiak labur eta zehatz ematen zituen. Irakurraldi ugari eginez pilatzen zituen datu eta zertzeladak pitean-pitean eransten zituen, zein zegokion lekuan.

Zerabilen hizkera dela eta, oro har garbizaletzat epaitu daiteke, J. K. Ibagutxiren bide berekoa. Neologismoak, batez ere aranatarekin ehotako hitz-formak, asko ditu testuetan, *Jaungoiko Zaletarren* idatzietan usu zen

bezala, baina ahal den guztian irakurleek ulertzeko eran txertatzen zituzten hitz berriok, sarritxo mailegu-hitza ondoan zelarik.

Gaurko begiz ikusita, eta morfologia eta lexi-ko alderdietako zenbait azaleko puntu bazterrean utzita, Gabirelen hizkera guztiz hurreko egiten zaie bizkaitar hitzunei. Are gehiago: Kirikiñorekin gertatzen den bezalatsu, hainbat esamolde eta adierazpide bitxi eta eder

Londres, 1937: jesarrita, Aita Olibares eta Aita Gotzon Urrutia; zutunik, D. Lucio Ugalde eta Gabirel

Francis Grimshaw Plymouth-eko apezpikuarekin, Ingalaterra, 1945

aurkitu ditugu idatziotan, gaur egungo literatura-estiloa aberasteko ere erabat baliagarri liratekeenak.

Aise igartzen da harreman handia zuela herriko jendearekin. Herritik jaso zuen eustarri bizi horri idazleak berak gaineratu zion jaikitasuna eta bere lumari zerion estilo-ahalegin berria. Nortasun bereziko kazetari-eredu bikaina izan zen bere aldian, dudatzeke.

Gerratea eta erbestea: Ingalaterran (1937-1948)

Gerra etorri zenean eta gauzak okertu, erbestera bidali beharreko ume-jagoletzaren ardura hartu zuen, beste elizgizon batzuekin batera. Lehenago ere Gabirel beti umeen artean ibilita zegoen; dotrina irakatsi eta bestelako ekintzak ere eratzen zituen eurontzat. Francoren armadak Bilbo hartu aurretik, *Habana* itsasontzian irten zen Ingalaterrarantz umeekin 1937ko maiatzaren 20an.

Erbestean, Ilfracombe-n (Devon), Ingalaterra, 1946

Ingalaterrara heldu eta bere lehenengo egotaldia Londresen egin zuen euskal neska-mutikotxoei laguntzen, harik eta gerra nagusiak eztanda egin artean. Alemanen lehenengo bonbardaketak hasi zirenean (1940), barrurago joan behar izan zuen, Honiton eta Otteri St. Mary herrietara, Exeter hiriaren alboan. Geroago, Devon konderrian, Ilfracombe itsasertzeko herrixkan bizi izan zen; hantxe igaro zituen erbestealdiko azken bost urteak.

Euskal abadeok ez ziren atzerrian ondo hartuak izan, batez ere hasieran. Ingalaterrako gotzain eta elizgizonak Francotarren iritzikoak ziren eta ez zuten onesten, bada, apaiz katolikook Espainiako Errepublikarekin bat eginda egotea.

Zertan jardun zuen erbestean? Hizkuntzaren traba gainditzea laster jadetsi zuen, urte bi garrenean predikuak ingelesez egiten baitzitu. Apurka-apurka bertakotu zen Ingalaterrara, eliz mailan ere bai. Bizi zen inguruetan mezak ematen zituen, erretiroak mojei eta bestelako eliz ekintzak ere, beti ingelesez.

Aipatzekoa da euskaraz idatzi zuela egunkari bat, Ingalaterran zegoela, hango bizimodu eta lana egunik egun labur kontatzen duena: «Nire osterea England-ara» du izenburu argitaratu gabeko egunkaritxo horrek. Zehaztasun batzuk azalekoak izan arren, badira bertan zenbait gogoeta ondo interesgarriak.

Zeanuri. Andra Mari eliza, xx mendearen hasieran

Gutun-harremana ugari izan zuen, Ingalaterran zeuden euskal elizgizonekin, bereziki. Abadeok euskaraz egiten zituzten hartu-emanak; baditu Alberto Onaindia, Pedro Atutxa, Zirilo Arzubiaga, Frantzisko Abaitua, Aita Gutzon Urrutia eta beste batzuei zuzendutako gutunak, denak euskaraz idatziak.

Bizimodua aurrera ateratzeko, Gabirelek BBCko Foreign Service-entzat lan egin zuen, Hego Ameriketako irratsaiotarako itzulpenak eginez. Don Manuel Irujoren eskariz,

Lord Carnarvon-en XIX. mendeko obra interesgarri eta luze bat ere itzuli zuen gaztelaniara: *A Review of the social and political state of the Basque Provinces* (Londres, 1837), geroago *Inglaterra y los vascos* (Buenos Aires, 1945) obran eranskin modura argitaratu zena.

Hamaika urte egin zituen guztira Ingalaterran. Urteok latzak eta luzeak izan ziren gutzientzat; Espainiako gerra osoa eta Europakoa ere han igaro zituen.

Zeanuri. Herriko frontoian sariak banatzen, 1960 inguru

Berriro Euskal Herrira eta bere herrira

Herrimin handiaz bizi izan zen Ingalaterran egon zen urteetan. Herriratzeko gogoia zeukan «nahiz eta jakin tunel bateko iluntasunera noala», beraren hitzetan. 1947ko abenduan itzuli zen, Gabon zaharrak bertan, amarekin ospatzeko asmoz. Gasteizko Elizbarrutia artean banandu barik zegoen, handik lasterrera banandu zen. Hurrengo urtean hil zitzaion ama ere.

Euskal Herrira bueltatu zenean, erbestera joan orduan bertan behera utzi behar izan zuen lanari heldu egin zion berriro, lehenagoko lankide batzuekin batera. Eta 1950garren hamarkadan berriro hasi ziren dotrina euskaraz argitaratzen eta umeei dotrina irakasteko azalpenak idazten. Z. Arzubiaga bizi zen artean, eta horrek lortu zuen Ibar gutxiren obrak, kasurako, aspaldi argitaratzeko prest utzi zituenak, argitara ematea (1953-1959).

Baina gerrak eragindako etenak ez zeukan atzerabiderik: giroa ez zen lehengoa, eta eurak ere zaharrago... Arrazoi bik, batez ere, zaildu egiten zion Gabireli gerra aurreko jardunetan gogor jarraitzea: batetik, kargaturik zegoen hemen ez zegoela arnasa hartzeko leku askorik, giro politikoa zela eta; bestetik, ez zuen aspaldi bateko talderik aldamenean, bere lanari babesa emango zionik.

Zeanurira, bere herrira, bihurtu ondoren bertako parrokiako abade-laguntzaile egin zuten. Gerra aurrean, Mujika gotzainaren

pastoral batzuk euskarara itzuli zituenenez, gerra ostean ere Bilboko gotzain izendatu zuten Casimiro Morcillorenak, bat edo bi euskaratu zituen (1950-1951).

Aldikada horretakoak ditugu berak eginiko beste itzulpen ezagun batzuk ere. Hala ingelesetik, nola frantsesetik itzuli zituen gaztelaniara hainbat obra garrantzitsu. Ingelesetik gaztelaniara egindako lanen artean, *The Physical Phenomena of Mysticism* (1953), Herbert Thurston jesuitaren obra da aipagarriena. Lovaina-ko irakasle zen Jacques Leclercq-en

D. J. M. Barandiaran ikaskidearekin, Ataun, 1974

obra bi ere itzuli zituen: *La vie de Christ dans son Eglise* (1950) eta *L'enseignement de la morale chrétienne* (1952), baita Gustav Thils-en *Christianismes et christianisme* (1952), Tribaut-en *Doctrine spirituelle de Dom Marmion* (1953), eta *L'homme nouveau* (1953) ere. Bilboko Desclée de Brouwer argitaletxearekin harremanetan zegoen garai hartan.

Euskaraz idazteari zahartzaroan ere ez zion utzi. Orduko *Agur* (1970-75) asterokoan, eta *Olerti*, *Vida vasca*, *Redención* eta *Aranzazu*

aldizkarietan argitaratu zituzten bere olerkiak.

Ingalaterran zegoelarik eskuz idatzi zuen egunkarian eman zituen datuek erakusten digute haren irakurtze-irrika norainokoa zen: urtebetean, egunetik egunera irakurritzat zehazten dituen liburuak zenbatuz gero, guztira ehun baino goragoko kopurua dugu. Hemen, Zeanuriko etxean ere, hala jarraitu zuen: denetarik irakurtzen zuen, jakintza-arlo askoko liburu eta aldizkariak. Halere, historia

Zahartzaroan, etxean, 1976

gaiei zaletasun apartekoa ziela esan daiteke, Elizaren historiari buruzkoei, batik bat. Izaerak ere horretan lagundu zion: erudizio handia zuen eta jakintza-mundu zabala. Gabirelen bibliotekak izango zuen 8.000 liburu inguru. Bide batez esan behar da liburutegi mardul hori izan zela Labayru Ikastegiaren Euskal Biblioteka hasieran hornitu zuena.

Bere 80garren urtean Don Jose Maria Zirar-da, Bilboko gotzaina, ospakizun-buru zela eliz

omenaldi bat egin zitzaion Zeanuriko parro-kian 1970eko abenduko Sorkunde Garbia-ren festaburuan.

87 urte beterik zeuzkala hil zen Zeanurin 1977ko uztailaren 6an. Hamairu urte gero-go bere jaiotzaren ehungarren urteurrenean (1990) *Euskerazaleak* eta *Euskerazaintza* el-karteek kultur ekitaldi ederra eskaini zioten bere jaioterrian eta oroitarri bat jarri zio-ten bere etxean.

Jaiotzaren ehungarren urteurrenez bere etxean ezarritako oroitarria, 1990

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak liburuxka honen argazkiak ondorengoei esker lortu ditu:

- Felipe Manterolaren argazki-artxiboa. Zeanuri
- Labayru Ikastegiko Euskal Biblioteka. Derio
- Delbin, Ander eta Mikel Manterola. Zeanuri
- Indalecio Ojanguren (†). Eibar

Zuzendaritza: Mikel Atxaga

Argitaraldia: I.a, 2005eko abendua

Ale-kopurua: 3.000

© Euskal Autonomia Erkidegoko Administrazioa
Kultura Saila

Argitaratzailea: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia
Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco
Donostia-San Sebastián, 1 - 01010 Vitoria-Gasteiz

Argazkilaria: Edorta Sanz

Fotokonposizioa: R.G.M., S.A.

Inprimaketa: R.G.M., S.A.
Padre Larramendi, 2 - 48012 Bilbao

ISBN: 84-457-2375-8 (Lan osoarena)
84-457-2377-4

L.G.: BI - 3288-05

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística